

vuorovaikutusta? Tampere: Vastapaino.
TIILILÄ, ULLA 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
VIRTANEN, MIKKO T. – HIIDENMAA, PIRJO 2020: *Tekstintutkimus*. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo,

Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä IV* s. 831–854. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
WERLICH, EGON 1975: *Typologie der Texte. Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik*. Heidelberg: Quelle & Meyer.

Opas historiallisten tekstilähteiden käyttöön

Petteri Impola, Pirita Frigren, Petri Karonen, Matti Roitto & Antti Rähä (toim.): *Vanhoiden käsialojen lukuopas*. Helsinki: Gaudeamus 2021. 355 s. ISBN 978-952-345-106-3.

Vanhoiden käsialojen lukuopas on etenkin historian opiskelijoille ja tutkijoille tarkoitettu opas vanhojen käsialojen lukemiseen ja erilaisten lähde- ja tekstityyppien tulkintaan. Opas sopii kuitenkin myös filologeille ja muillekin kielitieteilijöille, jotka ovat kiinnostuneita tutustumaan historiallisten aineistojen kirjoon sekä harjoittamaan vanhojen aineistojen lukemisen ja tulkittamisen perustaitoa.

Opas on jaoteltu teemoittain erilaisten Suomen historian aineistotyyppien mukaan. Aineistoesimerkkien aikajänne ulottuu 1500-luvulta 1900-luvun alkupuolelle asti, ja valtaosa niistä on kirjoitettu uusgoottilaisella eli saksalaisella käsialalla. Käsialojen tulkintaan teos tarjoaa erilaisia apuvälineitä, kuten runsaita kuvaesimerkkejä, lyhenneluettelon sekä sanastoja. Oppaan tekijäjoukkoon kuuluu 16 tutkijaa, joista suurin osa on Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta, mutta mahtuu mukaan yksi kielen tutkijakin sekä edustusta Turun ja Helsingin yliopistoista. Tässä tekstissä esittelen

ja arvioin ennen kaikkea teoksen antia filologeille.

Johdatus käsialojen ja käsikirjoitusten pariin

Johdanto-osion ensimmäisessä artikkelissa teoksen toimittajat Petteri Impola, Pirita Frigren, Petri Karonen, Matti Roitto ja Antti Rähä pohtivat paleografian ja vanhojen käsialojen lukutaidon hallinnan merkitystä digitaalistuvassa maailmassa. Lisäksi artikkelissa esitellään yleisellä tasolla teoksessa käytettyjen aineslähteiden kirjoittajia ja kirjoitustaitoa Suomessa 1500-luvulta 1900-luvun alkuun sekä käydään läpi teoksen rakennetta ja käyttöä. Keskeinen sanoma on, että vaikka digitalisaation edetessä vanhoja lähdeaineistoja on entistä enemmän ja entistä helpommin saatavilla, ei vanhojen käsialojen lukutaito ole menettänyt merkitystään.

Osion toinen artikkeli on omistettu ruotsin ja suomen kielten historialle keskiajalta varhaismoderniin aikaan. Harry Lönnroth esittelee nelisivuisessa artikkelissaan pääasiassa ruotsin kielen historiallisia vaiheita – suomen kieli on saanut tilaa puolisen sivua. Etenkin suomenkielisellet lukijalle johdatus ruotsin kielen historiaan on tarpeen, onhan

valtaosa sekä teoksessa esitellyistä että yleisemminkin tämän Suomen historian jakson lähteistä ruotsinkielisiä. Lönnroth pohtii suomenkielisen lukijan takertuvan ”usein liiaksi vanhemman ruotsin hankaluuksiin, vaikka varhaista suomen kieltäkin on vaikea tulkita” ja jatkaa: ”Vanhan ruotsin osaaminen auttaa kuitenkin myös vanhan suomen tulkinnassa” (s. 22).

Lönnrothin ajatukselle käänteisesti voisi todeta, että vanhan suomen osaaminen auttaa myös vanhan ruotsin tulkinnassa. Näin on ainakin kieltä ortografiselta tasolta tarkasteltaessa. Jollei tunne kummankaan kielen historiaa, tarvitsee opastusta erilaisten ortografisten asujen tulkintamahdollisuuksiin välttääkseen tulkinnan sudenkuopat. Käsikirjoitusten tulkinnassa juuri ortografialla on suuri merkitys, mutta sen lisäksi esimerkiksi morfologisiin erikoisuuksiin törmää niin suomen- kuin ruotsinkielisissäkin lähteissä. Lönnroth olisikin voinut artikkelissaan nostaa suomen kielen kehityksestä esiin joitakin äänne- ja muoto-oppiin liittyviä piirteitä, kuten klusiilien heikkoasteisten vastineiden merkintätapoja, jotka heijastuvat sanojen ortografiaan.

Johdanto-osion kolmannessa artikkelissa palataan käsin kirjoitetun tekstin koneluentaan eli tekstin automaattiseen konetunnistukseen ja esitellään koneluentassa käytettävä HTR-tekniikkaan perustuva Transkribus-alusta. Osion neljäs ja vanhojen käsialojen tulkintaan opastamisen kannalta tärkein artikkeli keskittyy käsialojen historiaan ja lukutaitoon. Peteri Impola käy läpi käsialojen kehitystä antiikista 1800-luvulle. Pääpaino on Ruotsin valtakunnassa 1500-luvulta 1800-luvun alkupuolelle yleisimmin käytetyn uusgoottilaisen tyylin käsialan esittelyssä ja sen lukemiseen ohjaamisessa. Impola kuvailee tyylin kirjainmuotoja ja niiden kehitystä monipuolisesti ja runsailla vanhoista käsikirjoituksista poimituilla leikkeillä havainnollistaen. Itse tulkinta-

prosessiin Impola antaa runsaasti hyviä vinkkejä, joista keskeisimmät on koottu artikkelin loppuun huoneentaulumaisesti.

Aineistotyyppien esittelyä teemoittain

Johdantoa seuraavissa luvuissa lukuopas tarjoaa lukijalle aineistoesimerkkejä teemoittain ryhmitellyissä kokonaisuuksissa edeten toisaalta helppolukuisemmista vaikealukuisempiin ja toisaalta yksityisaineistoista julkishallinnollisiin. Aineistotyytit on ryhmitelty kuuteen eri osaluueeseen, joiden perusteella teos on jaettu päälukuihin. Pääluvuissa käsitellään yksityisaineistoja, väestöä ja terveyttä koskevia kirjallisia lähteitä, valtiokoneiston ja talouselämän virallisia aineistoja, yhteisöllisen elämän merkkejä, jälkiä esivallan ja rahvaan kohtaamisista sekä varhaisen tiedonvälityksen lähteitä. Esimerkiksi yksityisaineistoista esiin nostetaan kirjeet, päiväkirjat, oppilaiden kirjoitusnäytteet, muistopuheet ja testamentit. Valtionkoneiston ja talouselämän virallisia aineistoja edustavat muun muassa voudintilit ja veroluettelot, läänien pääkirjat, henkikirjat ja maakirjat.

Kukin aineistotyyppi esitellään perusteellisesti. Lukijalle kerrotaan aineistojen erityispiirteistä ja niiden aikalaiskon- tekstista, minkä lisäksi arvioidaan, miten eri lähteet soveltuvat tutkimuskäyttöön, miten niitä käytetään ja millaisia tietoja niistä voi ja kannattaa hakea. Oppaassa mainitaan myös kielentutkimuksen näkökulma, muttei esitellä, millaista kielentutkimusta eri aineistoista voisi tehdä. Eri lähdetyytit tarjoavat kuitenkin kielentutkijalle monenlaista aineistoa: esimerkiksi luettelomuotoisista aineistoista, kuten voudintileistä, tarkasteluun poimituu helpoimmin paikan- tai henkilönnimistö, kun taas laajempia kertovia tekstejä, kuten päiväkirjoja, kielitieteilijä voi tarkastella useammastakin eri näkökulmasta.

Suomenkieliseen leipätekstiin on nostettu kunkin aineistotyytin ruotsinkieliset

nimitykset ja muutakin aineistoissa tavattavaa keskeistä sanastoa. Esimerkiksi kuolleiden ja haudattujen luetteloista mainitaan suluisia ruotsinkieliset termit *döda och begravda, död- och begravningsböcker* (s. 87). Näin aineistotyyppien keskeinen sanasto tulee lukijalle tutuksi sekä suomeksi että ruotsiksi. Aivan yhtenäisiä periaatteita ei termivastaineiden esitystavassa ole noudatettu, sillä paikoin muun muassa niiden numeruksessa on vaihtelua (ks. esim. s. 155).

Apusanastot ja transkriptiot tulkinnan tukena

Kuhunkin lukuun on poimittu käsiteltävää aineistotyyppiä edustavia kuvia tekstiesimerkeistä, joiden sisältöä on avattu leipätekstissä, minkä lisäksi kuvien yhteydessä apusanastot ja osa tekstiesimerkeistä on transkriboitu joko osittain tai kokonaan. Apusanastoihin on poimittu tekstiesimerkkien vaikeatulkintaisia kohtia ja selitetty tai käännetty ne nykysuomeksi. Apusanastojen käyttö on mainio idea ja toteutuskin pääosin hyvä, mutta kielitieteellisempi ote olisi saattanut vielä parantaa tulosta.

Toisinaan apusanastoon poimitut sanat tai konneksiot vaikuttavat jokseenkin sattumanvaraisesti valituilta ja rajatuilta. Esimerkiksi kuvan 29B sanastoon (s. 238) poimittu ilmaus *hänen ainoan päällens uskoman ja turwaman* saa nykykielisen selitteen *uskoa ja turvautua vain häneen*, jolloin verbi-ilmaukseen kiinteästi liittyvä esimerkkitekstin *pitää*-verbi jää sivuun (tekstissä *Meidän pitä [- -] hänen ainoan päällens uskoman ja turwaman*, s. 239). *Uskoa-* ja *turvata-*verbien merkityksen ja rektion lisäksi olisikin hyvä selittää nessesivistä *pitää tekemän* -rakennetta. Vastaava rakenne esiintyy myös kuvan 31B (s. 252–253) tekstissä, jossa transkription (s. 254) mukaan lukee: *sillä Christityin pita suoman ia tekemän lahimmisellens sitä min han toivo itsellens. Pitää suoman*

ja tekemän -ilmaus on nostettu sanastoon asussa *suoman ia tekemän*, ja se saa selitteeksi ilmauksen *tahtoa ja tehdä*. Verbien morfologinen muotokin jää selittämättä.

Selviä väärintulkintojakin mahtuu joukkoon. Esimerkiksi kuvan 29A apusanastossa (s. 237) esitetään Gezeliuksen *Yxi paras lasten tawara* -aapiskatekistuksen kansilehdellä esiintyvän kirjoitusasun *Herran pelgon* lukuasuksi *Herran pelkoon*. Ilmaus on poimittu teoksen otsikkoa kiertävästä psalmin 34 jakeesta 12: *Tulkat tänne Lapset, cuulcat minua, Herran pelgon minä teille opetan*. Ortografisen asun ja lauseyhteyden perusteella kohdassa on kuitenkin illatiivin sijaan *pelko*-sanana genetiivi, jossa *k:n* heikkoa astetta osoitetaan gillä.

Toisinaan apusanaston ja transkription sisältö eivät vastaa toisiaan. Esimerkiksi kuvan 26B transkriptiossa (s. 222) *Stadens Magistrat* on oikeassa muodossa, mutta apusanastoon (s. 221) on livahtanut ylimääräinen *n* (*Standens*). Kuvan 11 transkriptiosta puolestaan on tipahtanut pois *ifrån*-sana, joka apusanastossa asianmukaisesti esitellään. Saman kuvan transkriptioon puolestaan on päässyt sanojen *Debet* 'veloitus' ja *Credit* 'hyvitys' merkityksen selite, kun oikeampi paikka olisi apusanasto. (Ks. s. 115–118.)

Pääosa transkriptioista on kirjoitettu kursiiivifontilla käsialatyylisiä riippumatta, mutta muutamassa on käytetty sekä kursiiivia että kursivoimatonta fonttia. Tällöin fontit osoittavat käsialatyylin eroja: kursiiivifontti edustaa saksalaista käsialaa, kursivoimaton fontti latinalaista (ks. esim. kuvat 5 ja 8 ja niiden transkriptiot s. 76–78 ja 97–98). Painettujen teosten osalta kursiivi edustaa fraktuuraa, kursivoimaton antiikvaa (ks. esim. kuva 4a s. 69 ja sen transkriptio s. 73). Näiden merkintätapojen havaitseminen jää kuitenkin lukijan itsensä vastuulle, sillä transkriboinnin periaatteita ei oppaassa avata mitenkään.

Harmillisesti teoksen transkriptioiden merkintätavat vaihtelevat muuten-

kin jonkin verran, eikä eri merkintätapoja selitetä lukijalle. Varsinkin lyhenteiden transkriboinnit hämmentävät, sillä välillä lyhenteet on avattu hakasulkeissa lyhennemerkin perässä ja välillä jätetty avaamatta, toisinaan vanha lyhenne on transkriboitu nykykieliselä lyhenteellä, ja joissakin transkriptioissa erilaisia lyhennetyyppejä on käsitelty eriarvoisesti.

Käsiala-analysia ja merkintöjen tulkintaa

Vaikka suurin osa oppaan tekstiesimerkeistä edustaa saksalaista käsialaa, mukaan mahtuu myös latinalaisella käsialalla eli humanistikirjoituksella kirjoitettuja näytteitä. Toisinaan latinalaista käsialaa esiintyy saksalaisen käsialan keskellä esimerkiksi nimissä. Käsialatyilien eroja opettelevaa lukijaa olisi palvellut käsialatyilin maininta sanallisesti ja myös käsialojen piirteiden kuvailu edes lyhyesti tekstiesimerkkien yhteydessä. Vain muutamassa poikkeustapauksessa on käsialan tyyliä tai luettavuutta kommentoitu (ks. esim. lukujen 16, 30 ja 31 kuvatestit). Esimerkiksi Joonas Tammela luonnehtii saarna-aineistoja esittelevän luvun 31 kuvassa 31B (s. 252–253) esiintyvää Gabriel Alceniuksen käsialanäytettä selkeäksi. Hyvän lisän olisi tuonut käsialan erikoispiirteiden esittely: käsialassa herättää huomiota muun muassa se, että diakriittiset merkit ja *t:n* poikkiviivat puuttuvat usein ja *a-* ja *e-*kirjainten merkit ovat hyvin samanlaisia.

Joitakin teokseen poimittuja tekstikohtia voisi tulkita toisinkin; esimerkiksi kuvan 31B katkelman edellä esitelty transkriptio voisi olla myös muodossa *silla Christityn pita suoman ja tekemän lahinmeittelens sitä cuin hän toiwo idzellens*. Vaihtoehtoisena esittämäni transkriptio perustuu teoksen kuvan tekstiesimerkin lähilukuun, jossa olen tarkastellut muun muassa tekstiesimerkin tiettyjä kirjainyhdistelmiä. Esimer-

kiksi *idzellens*-tulkinta (vs. *itsellens*) saa tukea tekstin useista *dz*:lla kirjoitetuista *ts*-yhtymistä (esim. *cudzua*, *idzelle*, *idze*). Esittämässäni tulkinnassa hyvin erikoiselta tosin vaikuttaa *lahinmeittelens*-sana, varsinkin kun tekstissä esiintyy edellä *lahinmäistans*-muoto, jossa näkyy selvästi *st*-yhtymä. Assimiloituneen *mm:n* sijaan kirjoittaja käyttää assimiloitumattomaa *nm*-yhtymää, jossa kirjaimia ei ole sidottu toisiinsa ja tavuväli on suuri (vrt. kuvan tekstissä esiintyvät sanat *sydänmen*, *sydanmellista*). Tekstiesimerkin *a-* ja *e-*kirjaimet tuottavat hankaluuksia kokenellekin tulkitsijalle, sillä ne eroavat vain hyvin vähän toisistaan, mutta *a* on yläosastaan avoimempi. Transkriboi tekstin sitten miten tahansa, olisi käsialan esittelystä syytä mainita puuttuvat diakriittiset merkit ja käsialan muutkin erikoisuudet.

Aina aineistojen tulkinnassa ei riitä se, että tunnistaa kirjaimet ja osaa lukea tekstiä. Varsinkin vanhassa asiakirja-aineistossa on runsaasti esimerkiksi taulukoita, joiden tulkinnassa on omat ongelmansa. Tästä hyvä esimerkki on Jari Eilolan kuolleiden ja haudattujen luetteloja esittelevään lukuun 7 poimima kuva 7B (s. 90). Eilola toteaa kuvan *d.*-lyhenteen (sanasta *dito*) tarkoitettavan, että vainaja on haudattu kuolinpäivänään. Kun kuolinpäivä-sarakkeessa kuitenkin myös käytetään *d.*-lyhennettä, joka on tulkittava viittaukseksi saman sarakkeen edeltävälle riville, voidaan hautauspäivä-sarakkeen vastaavat merkinnät tulkita myös viittauksiksi edeltävälle riville. *Dito*-merkinnät osoittavat siis, että kuolinpäivä on sama kuin edellisellä kuolleella ja hautauspäivä on sama kuin edellisellä haudatulla. Eilolan tavalla tulkittuna hautauspäivätiedot vaikuttavat etenevän epäkronologisesti. Saman sarakkeen edeltävälle riville viittaavaksi tulkittuna hautauspäivätiedot etenisivät kronologisesti ja taulukon kirjoittajan *Februari*-lisäys tammikuussa kuolleiden hautausarakkeessa olisi looginen.

Myös painetun fraktuuratekstin kirjainmerkien tulkinta voi olla haastavaa; esimerkiksi pienet *r*- ja *x*-kirjaimet on helppo sekoittaa toisiinsa. Näin on käynyt Eilolalle sanomalehtiaineistojen parissa, kun hän on tulkinut kuvassa 33A esiintyvän *Ljuxela*-nimen kirjoitetuksi asussa *Ljurela* (ks. kuva, apusanasto ja transkriptio s. 260, 261 ja 265). Fraktuura-kirjainten eroihin voi tutustua esimerkiksi oppaan lopun fraktuuraa esittelevän mallikirjaimiston avulla. Koska mallikirjaimisto edustaa vain yhtä fraktuura-tyyppeä, suosittelen tekstien tulkinnessa turvautumaan ensisijaisesti aina käsillä olevan aineiston merkintätapoihin. Pikaisella silmäilyllä kuvassa esiintyvän *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* -lehden toisesta numerosta löytyy ainakin pari *x*-kirjainta saman tekstin loppupuolelta (ks. lehden s. 14). Pieniä *r*-kirjaimia löytyy useita jopa kuvasivulta (ks. oppaan kuva 33A, lehden s. 9).

Painoasun väärintulkinnalta vaikuttaa myös Miia Kuhan katekismuksia käsittelevässä artikkelissa esiintyvä nimitys ”lasten sakramentti”. Kuhan mukaan Gezeliuksen katekismuksen (*Yxi paras lasten tawara*, 1666) aapisessa on muun muassa Isä meidän -rukous, lasten sakramentti ja rippi. Gezeliuksella Isä meidän -rukouksen ja ripin välissä esiintyy kuitenkin otsikon *Casten Sacramenti* alla kaksi kasteeseen liittyvää raamatunkohtaa, Matt. 28:18–20, joka tunnetaan myös kaste- ja lähetyskäslynä, sekä Joh. 3:5–6. *Lasten sakramentti* -nimitystä Gezelius ei siis käytä.

Apuneuvoja tekstien tulkintaan

Teoksen viimeisen osan ”Tulkinnan apuvälineitä” aloittaa Mikko Hiljasen artikkeli ”Lyhenteet ja fraasit”. Hiljanen esittelee lyhentämisen peruseriaatteita yleistajuistaen, joskaan ei kovin kattavasti. Käsittelemättä jää joitakin keskeisiä lukuoppaassakin tavattavia merkintätapoja, kuten kirjainyhdistelmän *per*

merkitseminen *p*:llä, jonka alapidennyksen poikki on vedetty viiva (esim. nimessä *Persson*), ja kirjainyhdistelmän *pro* merkitseminen *p*:llä, jonka alapidennyksen poikki on vedetty lenkki (esim. sanassa *pro*); molemmat esiintyvät ainakin kuvassa 13A (s. 131).

Yleistajuistaminen tuntuu esityksessä paikoin ajavan asian ohi. Kun Hiljanen kertoo, miten tuplakonsonanttien avulla lyhennettiin sanoja esimerkiksi patronymeissä siten, että ”son-pääte jätettiin kirjoittamatta ja se korvattiin toisella *s*-kirjaimella (esim. *Matss.* = *Matsson*)”, pohtii ainakin lyhentämisestä kiinnostunut lukija, onko kyse oikeastaan yhdyssanan perusosan *son* kirjoittamatta jättämisestä vai kirjoittamisesta lyhenteellä. Käytetty *s*-merkintähän¹ on *son* lyhennettynä, eikä merkinnässä ole oleellista tuplakonsonanttikaan, sillä lyhenne *s* voisi esiintyä myös esimerkiksi *Matzalun* perässä (vrt. esim. oppaan kuvassa 13A esiintyvä *Matzson*-sanana lyhenne, jossa *son*-osan lyhennettä osoittaa *s*, johon liittyy lyhentämistä osoittava väkänen). Artikkelin lopussa on usean sivun aakkostettu luettelo keskeisistä lyhenteistä selityksineen. Ehkä esitysteknisistä syistä luettelossa on jouduttu tekemään kompromisseja: niin kutsuttujen yläindeksilyhenteiden todellista esitystapaa ei ole pyritty osoittamaan kuin muutamassa tapauksessa (vrt. usein yläindeksilyhenteinä esiintyvistä lyhenteistä esim. *M:*’ mutta *dr* ja *hu*). Eri lyhennetyyppejä havainnollistamaan olisi voinut poimia vaikkapa leipätekstiin muutamia kuvaleikkeitä samaan tapaan kuin siinä on esitelty muutamia raha- ja mittayksiköiden lyhenteitä.

Raha- ja mittayksiköiden tarkempi käsittely tulee teoksen seuraavassa artikkelissa, joka on Hiljasen ja Impolan yh-

1. Oppaan esimerkkiaineistoissa *son*-osan lyhentäminen on kirjaimen perässä olevan pisteen sijaan osoitettu yleensä *s*:in yläpidennykseen lisätyllä väkäsellä.

teistyön tulosta. Artikkelin avaa lukijalle ennen metrijärjestelmää käytössä olleita mittajärjestelmiä. Kirjoittavat toteavat, että vetoisuudet ja kokosuhteet on aina tarkistettava tapauskohtaisesti, koska eri puolilla valtakuntaa sama mitta saattoi olla erikokoinen. Asiaan perehtymätöntä lukijaa jää kyllä vaivaamaan, mitkä ovat luotettavia lähteitä asian tarkastamiseen. Riittääkö esimerkiksi käsillä oleva artikkeli lähteeksi? Kaikkia eri mittajärjestelmiä ei artikkelissakaan kuitenkaan käsitellä kovin tarkasti. Esimerkiksi halkomitoista ei ole kuin pieni sivumaininta, hämäävästi yksikkömuodossa: ”Esimerkiksi halkomitan - syli tai kuorma - koko vaihteli alueellisesti” (s. 280).

Artikkelissa muistutetaan lukijaa myös siitä, että vertailtaessa tuotteiden hintoja eri aikoina on huomioitava inflaatio eli raha-arvot on deflatoitava esimerkiksi elinkustannusindeksin avulla. Artikkelin mukaan indeksejä on laadittu 1500-luvun puolivälistä alkaen, mutta kertomatta jää, mistä niitä voisi löytää. Artikkelin loppuun on listattu yleisimpien mittojen, painojen ja rahojen nimitykset, niiden suomennokset ja niistä käytetyt lyhenteet.

Tulkinnan apuvälineiksi voi laskea myös oppaan liitteisiin sijoitetun luettelon keskeisistä käsitteistä ja fraaseista sekä mallikirjaimistot. Käsite- ja fraasiluettelo sisältää pääasiassa ruotsin sanastoa suomeksi selitettynä, mutta jonkin verran mukana on myös latinankielisten ilmausten käännöksiä. Etenkin ruotsin osalta mukaan on otettu aivan perus-sanastoakin, kuten *dotter*, *son*, *lära* ja *län*, vain muutamia mainitakseni. Koska vaikeampaa sanastoa on selitetty tekstiesimerkkien yhteydessä olevissa apusanastoissakin, tulee jonkin verran turhaa toistoa. Kun päällekkäisyyttä on myös lyhenneluettelon kanssa, mietityttää, olisiko eri luettelot voineet yhdistää esittämällä lyhenteet kunkin sanan perässä. Löytäisikö lukija tällöin eri lyhenteiden kaikki vaihtoehdot tulkinnaat?

Uutta vanhojen rinnalle

Käsillä oleva opas on erittäin hyödyllinen apuneuvo aloittelevalle tai tieteenaloja yhdistävälle historiallisia aineistoja käyttävälle tutkijalle, joka haluaa tietää, millaisia aineistoja tutkijoiden käytettävissä on, miten niitä käytetään ja millaista tietoa niistä voi löytää. Eri aineistotyypeistä ja niiden käyttömahdollisuuksista syntyy kattava kuva, ja kun eri toimijoiden ja niiden tuottamien aineistojen suhteet toisiinsa esitellään lopun hallintokaavioissa havainnollisella tavalla, saa lukija tärkeää tietoa yksittäisten toimijoiden ja niiden tuottamien aineistojen asemasta aikalais-kontekstissaan.

Jos tutkija on kiinnostunut siitä, miten historiallisissa aineistoissa asiat ilmaistaan, on opeteltava lukemaan käsialoja. Siinä opas ei toimi oikotienä eikä edes auta kovin luotettavasti, sillä teokseen on jäänyt harmillisen paljon luku- ja tulkintavirheitä. On toki totta, että käsin kirjoitetuista aineistoista voi usein esittää erilaisia tulkintoja, joiden oikeellisuuden osoittaminen ei ole yksiselitteistä. Asian olisikin voinut ratkaista esittämällä vaihtoehtoisia tulkintoja vaikeista ja monitulkintaisista kohdista. Selvät virheet, kuten apusanastojen ja transkriptioiden väliset vastamattomuudet, taas olisi saanut karsittua teoksen huolellisemmalla toimittamisella.

Aina voi tietysti myös kysyä, millainen merkkien tulkintatarkkuus riittää. Esimerkiksi tutkijalle, jonka tarkastelun kohteena on itse kieli ja sen ilmenymät kirjoitusalusilla, ei oppaan tarkkuus riitä. Oppaan rinnalla kannattaakin käyttää vaikkapa jo melko vanhaa mutta edelleen käsialojen tulkinnan kannalta hyvää Lars Svenssonin *Nordisk paleografi* -teosta (1974) tai Anneli Mäkelä-Alitalon tuoreempaa *Vanhat käsialat* -teosta (2004). Näihin teoksiin verrattuna arvioitava opas tarjoaa kuitenkin syvällisemmin ja asiapitoisemmin tietoa aineistojen kontekstista ja käyttömahdollisuuksista.

Oppaan eduksi on luettava myös esimerkiksi sen käsialojen historiaa käsittelevä osa sekä lyhennelstat ja sanastot, jollaisia ei mainittuihin varhempisiin teoksiin sisälly. *Vanhojen käsialojen lukuopas* -nimen sijaan teokselle voisikin sopia paremmin nimeksi *Historiallisten tekstilähteiden lukuopas*.

Käsialojen tulkintaa ja aikojen saattossa muuttuneiden merkkien tunnistamista oppii parhaiten lukemalla erilaisia lähteitä ja mielellään mahdollisimman laajasti eri aikakausilta. *Vanhojen käsialojen lukuopas* tarjoaa siihen oivan mahdollisuuden monipuolisten tekstiesimerkkien avulla, kunhan mukana on sopivasti kriittisyyttä. Ainakin aloitteleva tutkija saa oppaasta monenlaista apua tutustessaan olemassa oleviin lähdetyyppeihin ja niiden käyttömahdollisuuksiin.

MARIA LEHTONEN
etunimi.sukunimi@kotus.fi

Kirjoittaja on vanhoista käsialoista ja lyhentämiskäytänteistä kiinnostunut jatko-

opiskelija Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa. Hän työskentelee *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* päätoimittajana.

Lähteet

MÄKELÄ-ALITALO, ANNELI 2004: *Vanhat käsialat. Avain Ruotsin ajan asiakirjoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1010. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

SVENSSON, LARS 1974: *Nordisk paleografi. Handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov*. Lundastudier i Nordisk Språkvetenskap 28. Lund: Studentlitteratur. http://www6.ub.lu.se/pdf/7275895_Svensson_Paleografi.pdf (24.2.2022).

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 31.1.1771 nro 2. Kort berättelse om Herr Achatii Totts Lefwerne och Begrafning, ur en trowärdig Handskrift. <https://bit.ly/3aO-fa7a> (24.2.2022).